

ACADEMIA ROMÂNĂ
Școala de Studii Avansate a Academiei Române
Institutul de Cercetare a Calității Vieții

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

CÂNTAREA LITURGICĂ ȘI PROTOSTRUCTURA ETOSULUI ROMÂNESC. SOCIOLOGIA MANIFESTĂRILOR SPIRITUALE

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
Prof. univ. dr. Ilie BĂDESCU

DOCTORAND:
Pr. Vasile GOIAN

CUPRINS

INTRODUCERE

1. SOCIOLOGIA ÎN DIALOG CU TEOLOGIA

- 1.1. Dezvrăjirea lumii și nașterea sociologiei moderne
- 1.2. Definiții conceptuale
- 1.3. Școala Sociologică de la București
- 1.4. Aspecte sociologice ale instituției religioase

2. METODE DE CERCETARE

- 2.1. Metoda istorică – Dimensiunea spirituală a formării etosului românesc: între cântarea liturgică și matricea cultural-identitară
- 2.2. Metoda comprehensivă – Cunoașterea prin comuniune și modelul epistemologic al Tradiției ortodoxe
- 2.3. Sociologia manifestărilor spirituale ca metodă de investigare a realității sacre
- 2.4. Sociologia Creștinismului Ortodox ca abordare transdisciplinară a realității sacre

3. CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA CÂNTĂRII LITURGICE

- 3.1. De la Lege la Har: Continuitate spirituală și cultică în tradiția creștină
- 3.2. Epoca apostolică
- 3.3. Epoca persecuțiilor
- 3.4. Epoca de aur a creștinismului

4. CARACTERUL SOCIO-FORMATIV AL CÂNTĂRII LITURGICE

- 4.1. Definirea conceptelor cheie
- 4.2. Vecernia
- 4.3. Utrenia
- 4.4. Sfânta Liturghie
- 4.5. Sfânta Taină a Cununii – o abordare socio-teologică
- 4.6. Ceremonialul înmormântării

5. ETOSUL ROMÂNESC

- 5.1. Evoluția conceptului de etos și relevanța sa pentru înțelegerea spiritualității românești
- 5.2. Etos românesc

6. CONCLUZII ȘI CONTRIBUȚII

7. BIBLIOGRAFIE

REZUMAT

Prezentul rezumat sintetizează principalele concluzii ale cercetării privind rolul cântării liturgice ca protostructură a etosului românesc, evidențiind atât fundamentele teoretice și metodologice, cât și posibile implicații practice în contextul contemporan al secularizării și pluralismului valoric.

Lucrarea de față se plasează la confluența dintre sociologie, teologie ortodoxă și antropologie culturală, având ca scop analizarea în profunzime a cântării liturgice ortodoxe ca expresie și **vector al etosului românesc**. Într-un context intelectual contemporan care separă adesea știința de credință, teza propune o viziune integratoare asupra fenomenului religios, depășind rupturile epistemologice tradiționale. S-a urmărit recuperarea dimensiunilor simbolice, afective și ontologice ale vieții sociale, argumentând că religiosul nu este o relictă a trecutului, ci un nucleu **vibrant și funcțional** în construcția sensului și coeziunii sociale. Cântarea bisericească a fost abordată nu doar ca element estetic sau parte a patrimoniului cultural imaterial, ci ca o **forță activă și constitutivă** a vieții comunitare, capabilă să modeleze sensuri colective, să articuleze structuri sociale și să regenereze comunități.

Punctul de plecare al cercetării îl constituie observația că, în istoria poporului român, practica religioasă ortodoxă, îndeosebi cântarea liturgică, a funcționat ca un **agent primordial de socializare** și transmitere a valorilor, într-o epocă în care instituțiile formale de educație și socializare lipseau. Prin urmare, cercetarea urmărește să exploreze ideea că tradiția liturgică ortodoxă ar fi jucat un rol esențial în formarea **conștiinței colective** românești și în cristalizarea unei identități culturale comune. Actualitatea temei este subliniată de nevoia reconectării la resursele spirituale autohtone într-o societate marcată de crize identitare, fragmentare valorică și tendințe de **secularizare**. În acest cadru, reevaluarea cântării liturgice ca factor de coeziune socială și element formator al identității culturale poate deveni relevantă atât pentru sociologia religiei, cât și pentru studiile culturale contemporane.

Teza se aliniază direcțiilor de cercetare recente care redescoperă rolul religiei ca **vector de coeziune socială** și componentă fundamentală a identităților colective, mai ales în contexte multiculturale sau post-seculare. Prin **abordarea transdisciplinară** propusă, cercetarea contribuie la dialogul între sociologie și teologie, sugerând că o înțelegere mai cuprinzătoare a fenomenelor sociale implică recuperarea perspectivei simbolico-religioase. Astfel, **Ortodoxia** este privită nu doar ca obiect de studiu, ci și ca partener epistemologic,

oferind o antropologie integrală în care persoana umană este înțeleasă ca ființă creată pentru comuniune și transcendență, iar viața comunitară este strâns legată de sacru. Această perspectivă integrată oferă un **cadru teoretic nou** pentru investigarea etosului românesc, depășind abordările strict seculare și evidențiind interdependența dintre viața spirituală și structura socială.

Ipoteza de bază formulată în cadrul lucrării afirmă că forma prototipală a cântării liturgice ortodoxe – așa cum s-a configurat ea în primele secole creștine și a fost transmisă de-a lungul istoriei – a contribuit semnificativ la modelarea unui **etos colectiv românesc** cu valențe identitare profunde. Cu alte cuvinte, se presupune că ritualurile muzical-liturgice timpurii au funcționat ca un **mecanism de coeziune socială** și de educație axiologică incipientă, punând bazele unui fond comun de valori, atitudini morale și modele comportamentale care au definit spiritualitatea și cultura poporului român. Astfel, cântarea liturgică ar fi acționat ca o **protostructură identitară** – un strat original și fundamental – al conștiinței colective românești, reflectând în conținutul și practicile sale elementele definitorii ale viziunii despre bine, sacru, ordine și apartenență ale comunității.

Pentru a verifica această ipoteză, demersul de cercetare a fost ghidat de o serie de **întrebări cheie**: *Ce rol concret a avut cântarea liturgică în procesul istoric de formare a etosului românesc? Poate fi ea considerată o formă prototipală de educație moral-spirituală colectivă? În ce măsură textul liturgic acționează ca mecanism de transmitere intergenerațională a valorilor și normelor sociale tradiționale? Cum se interiorizează mesajul liturgic în comportamente și reprezentări colective despre solidaritate, responsabilitate și comuniune? Este justificată conceptualizarea cântării liturgice drept componentă a unei protostructuri identitare românești?* Acestea sunt doar câteva dintre întrebările la care cercetarea a căutat răspuns.

Verificarea ipotezei s-a realizat printr-o analiză sociologică și istorico-hermeneutică cuprinzătoare a cântării liturgice ortodoxe în spațiul românesc. Pe parcursul tezei, s-a examinat evoluția istorică a cântării bisericești de la originile creștinismului până în perioada formativă a poporului român, evidențiindu-se continuitățile și modul în care practica liturgică a fost asimilată în cultura locală. De asemenea, au fost analizate conținuturile teologice și valorile etice transmise prin textele și riturile cântărilor (de pildă, idealuri precum **smerenia, iubirea jertfelnică, suferința mântuitoare, speranța eshatologică** și altele), pentru a observa dacă și cum acestea s-au sedimentat în mentalul colectiv și în obiceiurile comunitare. Ipoteza a fost confruntată și cu realitățile **sociologice**

contemporane, prin examinarea relevanței actuale a cântării liturgice în comunitățile locale (urbane și rurale) și a funcțiilor sale sociale într-o societate marcată de secularizare.

În urma investigațiilor, **ipoteza a fost confirmată** într-o mare măsură: cercetarea a arătat că, în mod istoric, cântarea liturgică ortodoxă a avut un rol structural în configurarea etosului românesc. Ea a funcționat ca un liant comunitar și ca un vehicul de transmitere a valorilor fundamentale, contribuind la forjarea identității colective. Analizele calitative au relevat numeroase **corelații** între practicile liturgice și atitudinile, credințele și comportamentele care caracterizează cultura tradițională românească. De pildă, s-a constatat că participarea constantă a comunității la slujbele cântate a consolidat solidaritatea socială și sentimentul de apartenență, iar mesajele cântărilor au „reglat” în mod simbolic comportamentele conforme unei etici creștine (îndemnând la compasiune, modestie, întrajutorare etc.). Totodată, cercetarea a subliniat că **importanța formativă** a cântării liturgice, deși diminuată în contextul modern, rămâne vizibilă acolo unde tradiția liturgică este încă vie, validând premisa că acest fenomen religios continuă să acționeze ca un **factor identitar și normativ** în viața socială.

În vederea atingerii scopului general, acela de a analiza rolul cântării liturgice ortodoxe în configurarea etosului românesc (ca expresie a unei conștiințe colective spirituale și culturale), au fost formulate mai multe **obiective specifice**. Aceste obiective au fost concepute pentru a descompune dezideratul general în aspecte focalizate și operaționale, facilitând investigarea sistematică a temei:

- *Identificarea trăsăturilor definitorii ale ritualului creștin străvechi în contextul formării poporului român*

S-a urmărit evidențierea elementelor esențiale ale practicilor liturgice creștine primare (structură, limbaj, funcții) și modul în care acestea au fost îmbrățișate și adaptate de comunitățile locale în perioada de început a istoriei românești, contribuind la coagularea identității proto-românești.

- *Investigarea dimensiunii comunitare și formativ-educative a practicilor creștine asupra mentalităților colective din spațiul românesc*

Acest obiectiv a vizat înțelegerea felului în care participarea colectivă la viața religioasă a modelat de-a lungul secolelor mentalul colectiv, normele de conviețuire și coeziunea socială în mediul tradițional românesc.

- *Analiza valorilor și atitudinilor morale vehiculate și sedimentate prin intermediul cântării liturgice*

Aici cercetarea s-a concentrat pe identificarea și interpretarea principalelor mesaje axiologice transmise prin cântările bisericești (cum ar fi smerenia, solidaritatea, iubirea jertfelnică, speranța, sacrificiul mântuitor etc.) și pe evaluarea măsurii în care acestea au fost interiorizate de comunitate, devenind repere morale ale etosului românesc.

- *Explorarea împletirii elementelor religioase cu cele populare în manifestările spirituale românești*

S-a dorit surprinderea modului în care tradiția liturgică ortodoxă a interacționat sinergic cu formele de expresie culturală populară (de la colindele și folclorul religios până la obiceiurile de peste an și ritualurile de trecere din viața satului), generând o simbioză cultural-spirituală specifică spațiului românesc.

- *Evidențierea relației dintre practica liturgică ortodoxă și dezvoltarea etosului național ca expresie a coeziunii sociale și spirituale*

Acest obiectiv integrează concluziile celorlalte, încercând să explice cum anume participarea religioasă comună, mediată de cântare, a contribuit la cimentarea unei identități naționale unitare, bazată pe valori comune și pe sentimentul apartenenței la o comunitate morală și spirituală.

Pe parcursul cercetării, toate aceste obiective au fost abordate și, în mare măsură, realizate. Identificarea trăsăturilor definitorii ale ritualității creștine s-a concretizat în prezentarea originilor și evoluției cântării liturgice (Capitolul 3 al tezei a oferit o incursiune istorică de la cântarea din Biserica primară și influențele iudaice, până la dezvoltările bizantine și locale, evidențiind elementele persistente). S-a evidențiat, de exemplu, că **structura slujbelor** și modul de intonare au păstrat de-a lungul timpului o funcție pedagogică și coezivă în comunitate. Dimensiunea comunitară a practicilor religioase a fost analizată în profunzime: cercetarea a arătat că slujirea liturgică în comunitățile tradiționale românești a fost un veritabil **factor de unificare socială**, participarea la cântarea bisericească creând solidaritate și sentimentul de **comuniune eclezială**.

Obiectivul referitor la **valorile morale vehiculate prin cântare** a fost și el atins prin analiza calitativă a conținutului imnurilor și rugăciunilor cântate în diferite slujbe (Vecernie, Utrenie, Sfânta Liturghie, ritualul Cununiei, slujba Înzmormântării etc.). S-a constatat că aceste practici liturgice transmit un set coerent de valori care, odată interiorizate de credincioși, au **modelat habitus-ul colectiv** – adică dispozițiile afective și morale împărtășite la nivel de comunitate.

Studiul a explorat și **conexiunile între sacru și profan** în viața culturală românească: s-a observat că elemente ale spiritualității ortodoxe (imaginarul legat de sacralitatea spațiului

și a timpului, simbolistica luminii Învierii, a „plaiului mioritic” etc.) sunt strâns împletite cu folclorul și tradițiile populare. Astfel, cercetarea sugerează că identitatea culturală românească tradițională ar putea fi strâns legată de experiența religioasă comună, deși această relație rămâne deschisă unor nuanțări.

Obiectivul general – evidențierea unei corelații între practica liturgică și etosul românesc – se sprijină într-o mare măsură pe concluzia că etosul românesc s-a conturat, într-o măsură semnificativă, sub influența Ortodoxiei și a cântării liturgice, văzute drept factori posibili de coeziune identitară.

În sinteză, toate obiectivele propuse au fost îndeplinite în măsura în care au condus la o înțelegere clară a modului în care cântarea liturgică ortodoxă a participat la **geneza** și la **perpetuarea** etosului românesc. Fiecare obiectiv parțial a oferit o perspectivă asupra unei fațete a problemei, iar reunirea acestor perspective a susținut constatările generale ale tezei.

Având în vedere natura profund simbolică, istorică și identitară a subiectului, cercetarea a adoptat o **metodologie calitativă, interpretativă**, înscrisă în paradigma sociologiei comprehensive (weberiene) și în tradiția Școlii Sociologice de la București (Dimitrie Gusti). S-a evitat o abordare cantitativă sau strict empirică, întrucât scopul nu a fost **măsurarea statistică** a unor fenomene, ci **înțelegerea în profunzime** a semnificațiilor sociale și culturale ale cântării liturgice. Alegerea metodologică a fost așadar justificată de necesitatea pătrunderii în sfera semnificațiilor și valorilor, acolo unde metodele cantitative ar fi fost inadecvate.

Concret, demersul metodologic a fost unul **istorico-hermeneutic și sociologic interpretativ**.

În **Capitolul 1** am evidențiat oportunitatea unei reconfigurări a sociologiei sacrului, prin integrarea dimensiunii liturgice ca element formativ al etosului românesc. Depășind dihotomia modernă între raționalitate și revelație, am argumentat că religia – în special Ortodoxia – rămâne un actor relevant în structurarea sensului colectiv și a solidarității sociale. Cântarea bisericească, ca formă de memorie și coeziune simbolică, oferă sociologiei un teren fertil pentru explorarea noilor forme de comunitate într-un context post-secular.

În **Capitolul 2** al tezei au fost prezentate pe larg instrumentele și conceptele metodologice utilizate:

- S-a recurs la **analiza istorică** a documentelor și izvoarelor privind practicile liturgice, pentru a reconstrui evoluția și continuitatea cântării bisericești în spațiul românesc. Această componentă a permis contextualizarea social-istorică a fenomenului studiat.

- S-au folosit abordări **hermeneutice** (interpretative) pentru a descifra sensurile teologice și simbolice ale textelor liturgice și ale ritualurilor, tratându-le ca expresii ale mentalității colective și ale valorilor unei comunități. Hermeneutica sacrului a facilitat înțelegerea **rolului formator** al cântării, dincolo de manifestarea sonoră propriu-zisă.
- Cercetarea a încorporat și perspectiva **sociologiei religiei**: s-a apelat la cadre teoretice clasice, precum modelul ideal-tip al lui Max Weber și legea paralelismului sociologic formulată de Dimitrie Gusti, pentru a crea o grilă de analiză holistică. În spirit weberian, s-a căutat identificarea unor „**tipuri ideale**” de manifestare a etosului religios, iar în spiritul lui Gusti, s-a insistat pe interdependența factorilor spirituali, economici, sociali și politici în viața comunităților. De asemenea, referințele la Émile Durkheim (cu accent pe funcția coezivă a religiei) și la alți teoreticieni au ajutat la înțelegerea funcționalității sociale a sacrului.
- Pe lângă acestea, lucrarea a integrat elemente de **antropologie culturală** (ex. conceptul lui Marcel Mauss de *fapt social total*, care a fost aplicat cântării liturgice pentru a evidenția caracterul ei multidimensional – religios, social, cultural, estetic) și chiar referințe la teoria simbolică (semiotică, prin modelul triadic al semnului la Peirce) pentru a interpreta ritualul ca sistem de semnificații. Cântarea religioasă, în contextul Ortodoxiei românești, poate fi înțeleasă drept expresie a unui spațiu etnospiritual, în sensul propus de Ilie Bădescu.

În cadrul acestui demers, cântarea liturgică este abordată ca un „fapt social total”, în sensul lui Marcel Mauss, întrucât implică simultan dimensiuni religioase, culturale, afective și comunitare. Totodată, în acord cu viziunea noocratică a lui Ilie Bădescu, ea este înțeleasă ca o formă subtilă de „guvernare prin duh” – un principiu ordonator spiritual care modelează etosul colectiv și susține coeziunea socială din interior, dincolo de mecanismele instituționale formale. Această dublă înrădăcinare conceptuală relevă funcția formativă și simbolică profundă a cântării liturgice în spațiul ortodox românesc.

Metodologia adoptată s-a caracterizat prin **interdisciplinaritate și complementaritate**: metodele sociologice au fost completate de perspective teologice. Un aspect inovator al abordării este faptul că teologia ortodoxă nu a fost tratată doar ca obiect de analiză, ci ca o **sursă de comprehensiune** – cu alte cuvinte, categoriile teologice (precum sacrul, comuniunea, noțiunea de persoană) au furnizat instrumente conceptuale pentru interpretarea datelor sociologice. Această **sinergie metodologică** între științele sociale și teologie a fost considerată esențială pentru a surprinde complexitatea etosului românesc: a

fost nevoie de o dublă cheie de lectură – sociologică și teologică – pentru a descifra modul în care **spiritualitatea se înscrie în structura profundă a societății**.

Justificarea alegerii metodologice rezidă deci în specificul subiectului: cântarea liturgică un fenomen la granița dintre vizibil și invizibil, dintre social și spiritual. Pentru a o studia adecvat, s-a impus o metodă comprehensivă capabilă să interpreteze (nu doar să descrie) semnificațiile culturale, religioase și simbolice implicate. Abordarea calitativă comprehensivă asigură că rezultatele, deși nu sunt generalizabile cantitativ, oferă *insight-uri* valoroase asupra mecanismelor subtile prin care religia modelează viața socială. De asemenea, această metodologie este în consonanță cu paradigma **axiologică** – tratând sociologia ca știință culturală care nu doar explică fenomenele, ci și le înțelege în raport cu valorile și semnificațiile lor intrinseci. În concluzie, metoda adoptată a fost adecvată scopului cercetării, permițând o explorare nuanțată și riguroasă a subiectului.

În **Capitolul 3**, pornind de la originile proto-creștine, se explorează trecerea spre organizarea timpurie a Bisericii, influența Părinților Bisericii în cristalizarea formelor innografice și consolidarea ritualului sonor odată cu recunoașterea legală și instituționalizarea creștinismului. Ajungem la epoca de aur a creștinismului bizantin, când repertoriul de cântări devine structură complexă și model de transmitere simbolică. Am urmărit istoria cântării ca proces social, în care practicile sonore modelează identitatea comunităților.

Astfel, cântarea sacră nu este doar expresia acustică a rugăciunii, ci un proces activ de instituire a sacrului și a identității, transformând timpul și spațiul profan în realitate transfigurată, și articulând legătura dintre comunitate, istorie și Dumnezeu.

În **Capitolul 4**, printr-o abordare interdisciplinară (antropologie, teologie și sociologie), se examinează modul în care imnul religios și ritualurile ortodoxe convertesc conceptele abstracte în trăiri senzoriale și afective, ancorând valorile în habitus-ul credinciosului prin repetiție și participare comună. Prin slujbele-cheie (Vecernia, Utrenia, Liturghia, Cununia, Înzmormântarea, etc.) se construiește o pedagogie multisenzorială care facilitează autoreglarea morală și emoțională, generează „efervescentă colectivă” și model social al dăruirii. Astfel apare o „comunitate teandrică” în care transformarea interioară alimentează coeziunea externă și reziliența în fața provocărilor moderne. Practicile liturgice devin infrastructură socio-teologică ce transmite valori, întărește identitatea comună și oferă un cadru robust pentru solidaritate și comuniune autentică.

În **Capitolul 5**, se examinează cântarea liturgică ca practică socială și vector al identității colective în contextul etosului românesc, mobilizând concepte cheie din sociologia

religiei și a ritualului. Secțiunea evidențiază relația constitutivă (co-substanțială) între ritualul muzical și conștiința colectivă, demonstrând modul în care cântarea sacralizează spațiul prin resemnificarea mediului natural (plai mioritic ca liturghie cosmică) și reconfigurează timpul prin ciclurile de sărbători calificate calitativ în raport cu sensul ultim. Prin analiza participativă și interpretativă a percepțiilor asupra spațiului sacru, timpului sacramental și momentelor de prag (naștere, nuntă, moarte), capitolul probează funcția protostructurală a cântării liturgice în reproducerea capitalului simbolic, consolidarea solidarității sociale și reziliența culturală în fața proceselor de secularizare și modernizare. În ansamblu, concluziile subliniază importanța practicilor muzicale liturgice în menținerea coeziunii comunitare și în perpetuarea normelor și valorilor care definesc etosul românesc.

Prezenta cercetare aduce o serie de **contribuții originale** și personale în domeniul sociologiei religiei și al studiilor culturale, atât pe plan teoretic, cât și metodologic:

Integrarea interdisciplinară a teologiei în sociologia religiei

Una dintre contribuțiile cercetării constă în propunerea unei perspective integrative în care teologia ortodoxă și sociologia se împletesc într-un demers de cercetare unitar. Lucrarea a depășit cadrul descriptiv al sociologiei clasice, asumând teologia nu doar ca subiect de analiză, ci ca **partener epistemic**. Acest lucru a propus **reconfigurarea sociologiei sacralului**, restituindu-i sacralului un loc central în explicarea **vieții sociale**. Abordarea sugerează astfel un model de dialog științific în care perspectivele seculare și spirituale se completează reciproc în înțelegerea omului și a comunității.

Extinderea modelului gustian cu o dimensiune teologică

Teza valorifică moștenirea Școlii Sociologice de la București (paradigma lui Dimitrie Gusti) aducându-i o contribuție personală: **introducerea dimensiunii teologice** în modelul integrativ al vieții sociale. Gusti aborda societatea în totalitatea manifestărilor ei (economice, politice, culturale, spirituale); cercetarea de față a pus un accent special pe fenomenul religios (cântarea liturgică) și a argumentat că, pentru cazul românesc, factorul spiritual nu este periferic, ci constitutiv. Astfel, s-a realizat o **revitalizare** a paradigmei gustiene, evidențiind potențialul ei explicativ sporit atunci când este corelată cu perspectivele teologiei ortodoxe. În acest sens, aduc o smerită contribuție la redescoperirea și valorizarea unei tradiții științifice autohtone, evidențiind actualitatea și fertilitatea acesteia pentru cercetările contemporane.

Conceptualizarea etosului liturgic ca element fondator al identității românești

O contribuție originală rezultată din această cercetare este definirea și argumentarea ideii că etosul românesc are la bază o **structură liturgică prototipală**. Teza propune

conceptul de *protostructură a etosului* – înțelegând prin aceasta ansamblul de atitudini, dispoziții morale și sensibilități colective formate sub influența directă a practicilor liturgice străvechi. Până în prezent, ideea că etosul românesc ar avea la bază o structură liturgică prototipală nu pare să fi fost formulată explicit în literatura de specialitate. Dezvoltarea acestui concept oferă, cel puțin la nivel ipotetic, un posibil cadru teoretic pentru reinterpretarea identității culturale românești, aducând în prim-plan dimensiunea ei spirituală profundă. Rămâne, însă, necesară o validare suplimentară a acestei ipoteze prin comparație interdisciplinară și analiză critică extinsă.

Dimensiunea normativă și aplicațiile contemporane ale cercetării

Prin afirmarea explicită a faptului că tradiția ortodoxă (inclusiv muzica liturgică) oferă o alternativă profundă la **atomizarea și criza de sens** a societății moderne, cercetarea capătă valențe prescriptive. Aceasta constituie o contribuție inedită: lucrarea nu se limitează la a analiza **ce este**, ci îndrăznește să schițeze, pe baze teoretice solide, **ce ar putea fi**, adică modul în care valorile și practicile spirituale studiate pot fi revalorificate pentru a răspunde provocărilor contemporane (dezrădăcinare culturală, individualism exacerbat, rupturi intergeneraționale etc.). În acest fel, cercetarea se angajează într-un dialog actual despre **regenerarea socială**, oferind un cadru conceptual ce poate inspira politici culturale și educaționale orientate spre reconectarea cu valorile perene.

Clarificarea și nuanțarea limitelor de aplicabilitate

Ca parte a contribuțiilor evidențiez în mod onest și **limitele** demersului științific. S-a discutat, de exemplu, subiectivitatea inerentă oricărei analize interpretative (în condițiile unui fenomen atât de încărcat afectiv și spiritual cum este cântarea liturgică) și dificultatea de a surprinde prin instrumente sociologice întreaga bogăție a **trăirii religioase autentice**. Este important de subliniat că lucrarea de față nu își propune o analiză strict muzicologică, ci se concentrează asupra dimensiunii social-identitare și axiologice a fenomenului studiat, având în vedere modul în care structura liturgică poate influența formarea și expresia etosului cultural. Prin delimitarea acestor aspecte, teza contribuie la circumscrierea clară a câmpului de valabilitate a concluziilor sale, evitând generalizările abuzive.

În ansamblu, contribuțiile personale ale cercetării se regăsesc în îmbogățirea cadrului teoretic (prin concepte și asocieri noi), în metodologia integratoare adoptată și în perspectiva proaspătă adusă asupra relației dintre religie și viața socială în România. Teza deschide, totodată, noi direcții de cercetare, sugerând că demersul inițiat aici – de a reconcilia cunoașterea sociologică cu înțelepciunea teologică – poate fi extins și asupra altor fenomene socio-culturale pentru o înțelegere mai cuprinzătoare a condiției umane.

Noutatea temei rezidă, în primul rând, în perspectiva inedită asupra unui subiect aflat la granița dintre domenii. Deși există cercetări despre muzica bisericească sau despre rolul religiei în societate, abordarea cântării liturgice ortodoxe ca **protostructură a etosului românesc** reprezintă o direcție inovativă. Studiul aduce în discuție un aspect puțin explorat: influența pe termen lung a practicilor liturgice asupra configurației unei culturi sociale. În literatura de specialitate, aspectele religioase ale identității românești au fost adesea tratate fragmentar (spre exemplu, folclor religios separat de ritualul bisericesc, sau etos național discutat fără referire la dimensiunea liturgică). Lucrarea de față propune o **sinteză** a acestor perspective, scoțând în evidență un filon identitar, prea puțin explorat- *etosul liturgic*.

Noutatea constă și în **caracterul transdisciplinar** al cercetării. Îmbinarea explicită a sociologiei cu teologia liturgică și antropologia culturală într-un singur demers analitic este relativ rar întâlnită. Demersul demonstrează fertilitatea acestui tip de colaborare epistemică, oferind un exemplu de cum se pot depăși **dihotomiile tradiționale** între științe și teologie. Prin aducerea în dialog a lui Durkheim, Weber, Gusti cu gânditori teologi și invocarea unor concepte precum spațiul etnospiritual al lui Ilie Bădescu, noocrația sau viziunea integrală a persoanei din teologia ortodoxă, teza evidențiază bogăția interpretativă care rezultă din această convergență. Acest mod de a trata tema este novator și oferă un model pentru viitoare studii în sociologia manifestărilor religioase.

Relevanța lucrării din perspectiva sociologiei religiei rămâne de explorat, însă abordarea sa oferă un punct de plecare interesant pentru analiza conexiunilor dintre liturghie și etosul. În contextul modernității târzii, am fost frământat de întrebări esențiale: mai are religia un rol activ în coeziunea comunităților contemporane? Cum contribuie practicile rituale străvechi la menținerea identității în epoca globalizării și a secularizării? Rezultatele tezei sugerează că, cel puțin în cazul României, **moștenirea religioasă ortodoxă** rămâne un factor identitar și comunitar semnificativ, ceea ce oferă un contra-argument la teorii care prevedeau declinul ireversibil al influenței religiei. Lucrarea se poate înscrie astfel într-un curent de actualitate din sociologia religiilor, care re-evaluează rolul tradițiilor religioase în societățile contemporane și investighează modalitățile subtile prin care sacrul continuă să modeleze profanul.

Pentru studiile culturale și de identitate națională, tema propusă este de actualitate. Teza oferă o perspectivă nouă asupra formării identității românești, argumentând că elementele definitorii ale mentalității colective – precum relația cu spațiul și timpul, atitudinea față de suferință și destin, valoarea comunității și a ospitalității – sunt profund influențate de structurile simbolice cultivate de Biserică prin intermediul liturghiei și al cântării sacre.

Astfel, se conturează ideea că identitatea nu este doar un construct istoric sau politic, ci și unul ritualic și simbolic, înrădăcinat în practicile religioase.

Această constatare invită la o reconsiderare a patrimoniului cultural imaterial, sugerând că muzica liturgică ar trebui valorizată nu doar ca formă de artă sacră, ci și ca tezaur de memorie colectivă și factor activ de reziliență identitară. În contextul globalizării și al tendințelor tot mai accentuate de uniformizare culturală, conștientizarea acestor rădăcini adânci dobândește o relevanță practică majoră. Ea poate contribui la elaborarea unor strategii educaționale menite să transmită valorile tradiționale tinerelor generații și să le ancoreze în repere identitare autentice.

În continuare, analiza capătă o dimensiune socială, în condițiile în care transformările recente din modelul statului de bunăstare au generat o nevoie tot mai mare de implicare din partea actorilor non-statali. Modelele reziduale de stat, caracterizate prin intervenție publică limitată și sprijin acordat doar după epuizarea resurselor familiale și de piață, implică o externalizare a responsabilităților sociale. Aici, Biserica – și în special Biserica Ortodoxă Română – este chemată să preia un rol activ în susținerea celor aflați în dificultate, după cum remarcă și sociologul Sorin Căce.

Această implicare a Bisericii în domeniul social nu se reduce doar la intervenții materiale, ci are o dimensiune spirituală și comunitară esențială. În spațiul românesc post-comunist, unde instituțiile de asistență socială s-au dezvoltat inițial într-un ritm lent și inegal, Biserica a suplinat adesea lipsurile instituționale, mobilizând resurse umane și simbolice prin parohii. Astfel, participarea activă a credincioșilor la viața parohială devine nu doar o practică religioasă, ci și un mecanism de întărire a coeziunii comunitare. Sprijinul reciproc în interiorul acestor comunități se bazează pe un sistem de valori și repere axiologice transmise prin rit și muzică sacră.

În această lumină, se conturează una dintre concluziile esențiale ale analizei: etosul românesc are o fundamentare liturgică profundă. Identitatea colectivă românească s-a constituit, istoric, sub semnul Ortodoxiei, iar etosul specific acestei identități se exprimă în formele de trăire religioasă și de comuniune rituală. Astfel, putem vorbi despre un **etos liturgic**, în care practicile sacre nu doar reflectă, ci și modelează modul în care românii percep suferința, destinul, timpul sacru, spațiul comunitar și relațiile interumane.

Această perspectivă complexă și interdisciplinară, ce îmbină dimensiunea simbolică, culturală și socială a religiei – nu doar că aduce un plus de înțelegere asupra identității naționale, ci oferă și direcții practice pentru consolidarea acesteia în epoca contemporană. Într-o societate aflată în permanentă tranziție, în care reperele identitare sunt adesea

contestate sau relativizate, recuperarea și valorizarea dimensiunii liturgice a etosului românesc poate juca un rol-cheie în reconfigurarea memoriei colective și în cultivarea unei identități solide, reziliente și asumate.

Cercetarea recunoaște că, deși oferă o perspectivă integratoare asupra rolului cântării liturgice în formarea etosului românesc, aceasta se bazează preponderent pe surse istorice și interpretări hermeneutice, ceea ce implică o subiectivitate inerentă și limitează capacitatea de a generaliza rezultatele la variații contemporane foarte diverse. În plus, procesul accelerat de secularizare și pluralism valoric din societatea modernă pune sub semnul întrebării intensitatea cu care practicile liturgice pot influența identitatea colectivă astăzi, iar diversitatea locală și nuanțele trăirii spirituale autentice pot scăpa unei analize sociologice care nu include date empirice de teren actualizate. Alegerea de a nu aprofunda aspectele muzicologice tehnice concentrează demersul pe funcțiile social-axiologice, dar pierde din vedere modul concret în care dimensiunile sonore modelează experiența comunitară. În ansamblu, această tensiune între perspectiva tradițională și realitățile fragmentate ale prezentului indică nevoia continuă de studii mixte, empirice și comparative, care să verifice modul în care forța formativă a cântării liturgice se adaptează și se manifestă efectiv în comunități diferite și în condițiile schimbărilor sociale actuale.

Teza doctorală **„Cântarea liturgică și protostructura etosului românesc. Sociologia manifestărilor religioase”** evidențiază că înțelegerea etosului unui popor nu poate omite dimensiunea spirituală care l-a modelat. Cântarea liturgică ortodoxă a fost și rămâne un element fundamental al culturii sociale românești, o forță tăcută dar puternică ce a legat oamenii între ei și cu divinitatea, generând deopotrivă identitate și coeziune. Redescoperirea și reevaluarea acestei forțe reprezintă atât o contribuție științifică la sociologia religiei, cât și o posibilă deschidere pentru societatea românească actuală, aflată în căutarea propriului sens.

BIBLIOGRAFIE

1. Berger, P.L., 1967. The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. New York: Anchor Books.
2. Blaga, L., 1928. Spațiul mioritic. Eseu asupra spiritualității poporului român. București: Editura Cultura Națională.
3. Bourdieu, P., 1977. Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Bădescu, Ilie (2001). Noologia. Cunoașterea ordinii spirituale a lumii. București: Editura Valahia.
5. Bădescu, Ilie (2011a). Cu fața spre Bizanț. București: Editura Mica Valahie.
6. Bădescu, Ilie (2011b). Sociologia noologică. București: Editura Mica Valahie.
7. Bădescu, Ilie (2011e). Enciclopedia sociologiei universale. Vol. I. București: Editura Mica Valahie.
8. Bădescu, Ilie (2011f). Enciclopedia sociologiei universale. Vol. II. București: Editura Mica Valahie.
9. Bădescu, Ilie (2011g). Tratat de sociologie rurală. Cu Ozana Cucu-Oancea și Gheorghe Șiseștean. București: Editura Mica Valahie.
10. Bădescu, Ilie (2012a). Noologia. Ordinea spirituală a lumii. Vol. I. București: Editura Academiei Române.
11. Cabasila, Nicolae (1992). Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii și despre viața în Hristos. București: Editura Arhiepiscopiei București.
12. Cace, Sorin. (2004). Statul bunăstării. Evoluții și tendințe. București: Expert
13. Cantemir, Dimitrie (1909). Descrierea Moldovei. București: Editura Librăriei Socec & Co., Societate Anonimă.
14. Casanova, Jose (2000). Public Religions in the Modern World. Chicago: University of Chicago Press.
15. Catavasier - sau Octoiul Mic (2000). București: Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
16. Ceaslovul (2001). București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
17. Chan, Simon (2008). Spiritual Theology: A Systematic Study of the Christian Life. Westmont, Illinois: InterVarsity Press.

18. Chelcea, Septimiu (2005). Relația dintre sociologie și spațiul public din România de azi. In: Forum Sociologie Românească, Vol. III, Nr. 1. București: Revista Sociologie Românească.
19. Chiril al Alexandriei, Sfântul (1991). Scrieri. Partea întâi. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
20. Chiril al Alexandriei, Sfântul (1994). Scrieri. Partea a treia. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
21. Chiril al Alexandriei, Sfântul (2021). Tâlcuiri la Psalmi. Iași: Editura Doxologia.
22. Chițescu, Nicolae, Todoran, Isidor și Petreună, Ioan (2004). Teologia dogmatică și simbolică. Vol. I. Cluj-Napoca: Editura Renașterea.
23. Cireșeanu, Badea dr (1910). Tezaurul Liturgic. Volumul 1. București: Tipografia Gutenberg.
24. Clarke, Chris (2015). Knowing, Doing, and Being. Exeter: Imprint Academic.
25. Clement Alexandrinul (1982a). Scrieri. Partea întâi. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
26. Clement Alexandrinul (1982b). Scrieri. Partea a doua. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
27. Clement Romanul, Sfântul (1979). Epistola către Corinteni. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
28. Clément, Olivier (1997). Întrebări asupra omului. Alba Iulia: Editura Episcopia Ortodoxă Română.
29. Collier, Andrew (2024). Emancipation, Social and Spiritual. In: Transcendence, Critical Realism and God. Londra: Routledge.
30. Colozzi, Ivo (2019). The (Complicated) Relations Between Sociology and Theology. In: Donati, P., Malo, A. și Maspero, G. (eds). Social Science, Philosophy and Theology în Dialogue. New York: Routledge.
31. Colta, Rodica Elena (2015). De la naștere la moarte. București: Editura Etnologică.
32. Congar, Yves (1959). After Nine Hundred Years. New York: Fordham University Press.
33. Constantiniu, Florin (2011). O istorie sinceră a poporului român. București: Editura Univers Enciclopedic.
34. Costea, Ștefan et al. (2006). Istoria sociologiei românești. București: Editura Fundației România de Măine.

35. Crainic, Nichifor (1997). Ortodoxie și etnocrație. București: Editura Albatros.
36. Creswell, John W. și Poth, Cheryl N. (2018). Qualitative Inquiry and Research Design. Los Angeles: SAGE.
37. Cucu-Oancea, Ozana (2011). Structura timpului. In: Bădescu, I. și Cristea, D. (coord.). Dicționar de sociologie rurală. București: Editura Mica Valahie.
38. Cyrulnik, Boris (2018). Psihoterapia lui Dumnezeu. București: Editura Litera.
39. Damaschin, Ioan, Sfântul (2004). Despre cele două voințe ale lui Hristos. București: Editura Anastasia.
40. Davie, Grace (2000). Religion in Modern Europe. Oxford: Oxford University Press.
41. Davies, Jon (2002). Death, Burial and Rebirth în Religions of Antiquity. London: Taylor & Francis.
42. Delumeau, Jean (1997). Creștinismul secolului XVI. București: Editura Humanitas.
43. Dericquebourg, Régis (2009). Becoming a New Ager. In: Conversion în Age of Pluralism. Leiden: Editura Brill.
44. Derrida, Jacques (2004). Credință și Cunoaștere. Pitești: Editura Paralela 45.
45. Diadoh al Foticeei (1947). Cuvinte ascetice. In: Filocalia 1. Sibiu: Editura Dacia Traiana.
46. Dionisie Areopagitul, Sfântul (1996). Opere complete. București: Editura Paideia.
47. Dorotei, Ava (1980). In: Filocalia 9. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
48. Douglas, M., 1966. Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution și Taboo. London: Routledge.
49. Mary Douglas (1966). Purity and Danger. London: Routledge.
50. Drăgănescu, Mihai (2007). Societatea Conștiinței. București: Editura Institutului de Cercetări pentru Inteligență Artificială.
51. Drăghicescu, Dumitru (1907). Din psihologia poporului român. București: Editura Librăria Leon Alcalay.
52. Durkheim, É., 1912. Les formes élémentaires de la viață religioasă. Paris: Alcan.
53. Durkheim, É., 1978. Formele elementare ale vieții religioase. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

54. Durkheim, Emile (1995). *Formele elementare ale vieții religioase*. Iași: Editura Polirom.
55. Eliade, M., 1959. *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. New York: Harcourt.
56. Eliade, M., 1993. *Sacru și profan*. București: Humanitas.
57. Eliade, Mircea (1994). *Nostalgia originilor*. București: Editura Humanitas.
58. Eliade, Mircea (1994a). *Imagini și simboluri*. București: Editura Humanitas.
59. Eliade, Mircea (1999). *Mitul eternei reîntroceri*. București: Editura Univers Enciclopedic.
60. Eliade, Mircea (2005). *Sacru și profan*. București: Editura Humanitas.
61. Ellul, Jacques (1991). *Anarchy and Christianity*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing.
62. Emoto, Masaru (2007). *Viața secretă a apei*. Brașov: Editura Adevăr Divin.
63. Eusebiu de Cezareea (1987). *Scrieri. Partea întâi*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
64. Eusebiu de Cezareea (1991). *Scrieri. Partea a doua*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
65. Evagrie Ponticul (1947). *Capete despre deosebirea gândurilor*. In: *Filocalia 1*. Sibiu: Editura Dacia Traiana.
66. Evdokimov, Paul (1987). *Ortodoxia*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune.
67. Evdokimov, Paul (1995). *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsireaneană*. București: Editura Christiana.
68. Evdokimov, Paul (1999). *Taina iubirii*. București: Editura Christiana.
69. Evdokimov, Paul (2019). *Vârstele vieții spirituale*. București: Editura Sophia.
70. Geertz, C., 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
71. Gusti, Dimitrie (1937) *Sociologia militans*. București: Editura Științifică.
72. Gusti, Dimitrie (1946) *Ce este și ce trebuie să fie știința socială realistă*. București: Editura Fundațiilor Regale
73. Gusti, Dimitrie și Herseni, Traian (1940) *Îndrumări pentru monografiile sociologice*. București: Institutul de Științe Sociale al României.
74. Habermas, J., 2008. *Between Naturalism and Religion*. Cambridge: Polity Press.

75. Iorga, N., 1935–1936. *Istoria poporului român*. București: Institutul de Arte Grafice și Editură.
76. Levinas, E., 1969. *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
77. Luckmann, T., 1967. *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*. New York: Macmillan.
78. Mauss, M., 1925. *Essai sur le don: Forme și rațiune a schimbului în societățile arhaice*. Paris: Presses Universitaires de France.
79. Mauss, M., 1954. *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. London: Cohen & West.
80. Parsons, T., 1951. *The Social System*. New York: Free Press.
81. Peirce, C.S., 1931–1958. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
82. Schmemmann, A., 1973. *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy*. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press.
83. Smith, C., 2010. *What Is a Person?: Rethinking Humanity, Social Life, și the Moral Good from the Person Up*. Chicago: University of Chicago Press.
84. Smith, C., 2017. *Religion: What It Is, How It Works, și Why It Matters*. Princeton: Princeton University Press.
85. Stăniloae, D., 2003. *Teologia Dogmatică Ortodoxă*. Vol. I-III. București: Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
86. Turner, V., 1969. *The Ritual Process: Structure și Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing.
87. Vulcănescu, Mircea. (1991b). *Dimensiunea românească a existenței*, Vol. 3: *Către ființa spiritualității românești*. București: Editura Fundației Culturale Române.
88. Vulcănescu, Mircea. (1998). *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*. București: Editura Eminescu.
89. Weber, M., 1905. *Die protestantische Ethik și der Geist al Capitalismului*. Tübingen: Mohr.
90. Weber, M., 1958. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: Scribner.
91. Zamfir, C., 1977. *Strategii ale dezvoltării sociale*. București: Editura Politică.
92. Zigabenu, Eftimie și Nicodim Aghioritul (2009). *Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți*. Vol. I. Galați: Editura Egumenița.

93. Zigabenu, Eftimie și Nicodim Aghioritul (2015). Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți. Vol. II. Galați: Editura Egumenița.